

*Голянчук Аліна, студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І МИКОЛА ГОГОЛЬ: ТВОРЧІ ПАРАЛЕЛІ, ВІДМІННІ РИСИ

У статті постаті Т. Шевченка і М. Гоголя розглядаються у компаративному плані з позицій типологічної близькості і одночасно кардинальних відмінностей, навіть розбіжностей, життєвих ліній, творчих індивідуальностей, різних естетичних, етичних, історіософських систем, релігійних позицій, соціальних концепцій, шляхів національної самоідентифікації і формування національної свідомості. Подаються відповідно тематичні, сюжетні, поетичні паралелі, низка бінарних структур, опозиційних пар.

Ключові слова: *Т. Шевченко, М. Гоголь, українська національна культура, історико-культурна ідентичність, самоідентифікація, національне відродження, творчі паралелі, відмінності, романтична тенденція, ідейно-тематична подібність.*

В умовах державної незалежності України проблема українського феномену "Т. Шевченко – М. Гоголь" набула нової актуальності, відбиваючи одну з контроверсій сучасного стану національної самосвідомості. Однією з найголовніших умов компаративного дослідження феномену М. Гоголя та Т. Шевченка з погляду оцінки ХХІ століття має стати критичне ставлення до різних усталених догм, канонів, суджень та визначень стосовно і двох осіб, і їх творчості.

М. Гоголь і Т. Шевченко не мали живих контактів один з одним, крім того, вони репрезентують різні мовні стихії, відповідно різні національні літератури. Водночас вони мають близькі риси світобачення, світовідчуття, особистісного та художнього менталітету, спільний етнокультурний ґрунт, спільну національну природу естетики і поетики. І Т. Шевченко, і М. Гоголь у своїй творчості підходили до розв'язання тої самої української проблеми – досягнення незалежності. Проте, шляхи досягнення у світогляді двох письменників були кардинально різними: Шевченко був прихильником радикалізму, автономізму та державотворчого центрризму, належав до Кирило-Мефодіївського братства – впливової, революційно налаштованої, політичної організації ХІХ ст. Відповідно здобуття незалежності Україною вбачав тільки радикальним шляхом, шляхом боротьби. Для М. Гоголя шлях до незалежності виглядав поетапно: підготовка зусилля своїх українських земляків спочатку до політичної свободи в Російській імперії; наступне – отримання автономії; далека перспектива – цілковита політична незалежність України. Беззаперечним є факт, що і для М. Гоголя і для Т. Шевченка духовним центром була

Україна, а її історія, культура, народні традиції, потужна фольклорна поетична творчість, побут і звичаї, ментальність – фундаментальне джерело ідей, образів, тематики і проблематики художньої творчості. Співвідношення Т. Шевченко – українець сприймається беззаперечно як аксіома, навіть у своїх російськомовних текстах. Натомість вбачання у М. Гоголя українського кореня і свідомості викликає безліч контро версій. Правомірними можна вважати слова Г. Грабовича, за яким Гоголь: "є дзеркалом нашої, колективної та історичної неповторности й дивности" і, поруч із Т. Шевченком, виступає "основним лейтмотивом" у прагненні "збагнути суть української душі", позаяк "органічно вписується в український контекст і в історію української літератури, хоч при тім не випикується з російської" [2, 124].

При цьому М. Гоголь і Т. Шевченко ніколи не зустрічалися. Т. Шевченко висловлював з цього приводу свій жаль у листах до княжної В. Репніної (01 і 07.03.1850). У 1845 під час подорожі Україною Т. Шевченко відвідав гоголівські місця (Миргород, Сорочинці). Перебуваючи у засланні, поет звертався до друзів з проханням надіслати йому "Мертві душі". Він писав В. Репніній: "Перед Гоголем должно благоговеть как перед человеком, одаренным самым глубоким умом и самою нежною любовью к людям!" [5, 404]. Підкреслюючи гуманізм М. Гоголя, поет протиставляв "Мертві душі", які написав за його словами, справжній знавець людського серця та людинолюбець, поверховим романам Е. Сю: "...произведения Сю, пока читаешь – нравится и помнишь, а прочитал – и забыл. Эффект и больше ничего! Не таков наш Гоголь – истинный ведатель сердца человеческого! Самый мудрый философ! и самый возвышенный поэт должен благоговеть перед ним как перед человеколюбом! Я никогда не перестану жалеть, что мне не удалось познакомиться лично с Гоголем" [6, 404].

У свою чергу М. Гоголь висловлювався про Т. Шевченка досить суперечливо. Спочатку Григорій Данилевський у своїх спогадах писав, що М. Гоголь "був зачарований поетичними піснями "Кобзаря" і "Гайдамаків" Шевченка" ("Северная пчела", 10. 05. 1861) [9, 160 – 162]. В пізніших спогадах ("Исторический вестник", 1866, т. 26) Григорій Данилевський подав уже інші, критичні висловлювання М. Гоголя щодо поезії Т. Шевченка, а саме через деякий час (25 років), Гоголь на відвідинах у домі О. Толстого зауважив, що в Шевченковій поезії, на його погляд, "дьюгтю багато... більше, ніж самої поезії"; потім він же порівняв Шевченка до провансальського поета Жака Жасмена. але тут же Данилевський цитував слова Гоголя: "Я знаю и люблю Шевченко как земляка и даровитого художника; мне удалось и самому кое-чем помочь в первом устройстве его судьбы. Но его погубили наши умники, натолкнув его

на произведения, чуждые истинному таланту. Они все еще дожевывают европейские, давно выкинутые жваки. Русский и малоросс – это души близнецов, пополняющие одна другую, родные и одинаково сильные. Отдавать предпочтение одной в ущерб другой невозможно" [3, 142]. Таким чином, протилежні висловлювання зводять нанівець висловлені самим М. Гоголем у тій самій розмові побіжні позитивні репліки про Т. Шевченка. Можна зробити висновок, що М. Гоголь не знав Т. Шевченка у його сутності, не мав безпосереднього уявлення про масштабність його таланту. Такі суперечливі оцінки могли бути викликані спочатку психологічною детермінованістю позитивних відгуків про Т. Шевченка (нешодавня смерть поета), з іншого боку негативна оцінка могла бути спричинена конкретними історичними умовами політики царського уряду, Емський указ).

Вірш-послання Т. Шевченка "Гоголю" репрезентує як чітку позицію автора щодо особи М. Гоголя, так і власне бачення національного минулого з резонуванням мотивів і тональностей романтичних, преісторіософських творів, (сюди ж "Тарасова ніч", "До Основ'яненка", "Іван Підкова", "Гайдамаки", "Гамалія"). Паралельно вірш уже належить до широкого історіо- та націософського контексту наступних етапів творчості ("Три літа"), з міфологічно-містичним осягненням драматизму національного буття, протетичним пафосом. Апелювання не до кого іншого, а саме до М. Гоголя також має своє пояснення. Отже, Т. Шевченко звертався саме до М. Гоголя з віршем-сповіддю, коли його уявлення складає не тільки "романтичний історизм", козацька слава та героїка; такий історизм присутній, але він уже запліднюється тверезою національною самокритикою, слава і героїка боротьби козацького війська зостаються в неповоротному минулому ("Не заревуть в Україні вольнії гармати"); вірш перейнято болем і гнівом, породженими національно-духовним занепадом українського суспільства. Шевченкові автор "Тараса Бульби" Гоголь, коментує Н. Чамата, "сприймався ним як патріот України, що своїми повістями з українського життя, передусім, на історичні теми, прославив Україну й волелюбність українського народу"[4]. Але навіть не беручи до уваги той факт, чи отримав адресат і чи відбулося правильне сприйняття М. Гоголем послання від Т. Шевченка, варто взяти до уваги той факт, що М. Гоголь, у листі з Франкфурта до Олександри Смирнової від 24 числа писав: "...сам не знаю, какая у меня душа: русская и ли хохлацкая... Знаю только одно, что никак бы не отдал предпочтение малороссиянину перед русским, ни русскому перед малороссиянином" [3, 143].

Тобто, в цей час М. Гоголь переживає духовний розкол, намагається осягнути глибинну сутність та самоідентифікуватися в

національному плані, беручи до уваги своє генеалогічне походження, коріння, родовід (він довго вагався навіть при обранні свого основного прізвища (Гоголь-Яновський). Як наслідок, М. Гоголь сам заклав традицію подвійної рецепції своєї творчості, яка породжувала численні бінарні позиції. У Т. Шевченка недарма виникло бажання саме М. Гоголю написати свою сповідь-послання, просякнутою водночас як закликком, плачем, болем за долю народу, славні час якого вже стали тільки минулим, спогадом, який можна описати у художньому творі, так і національно критикою, до якої не був байдужий М. Гоголь.

*...Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже.
А що вродить з того плачу?
Богилова, брате... [7, 699–700]*

Пізніше в центрі уваги поета виявляється повість-епопея "Тарас Бульба". До цього твору Т. Шевченко звертається як художник, малюючи ілюстрацію (1842) до повісті сцену зустрічі Бульби з синами, приїхали додому по закінченні київської колегії. У малюнку відбивається, як у дзеркалі, шевченківська трактування гоголівських образів, передбачення прийдешніх гострих колізій і трагічної долі героїв. Для творів "Тарасова ніч" та "Гайдамаки" характерні деякі риси типологічної близькості до повісті М. Гоголя "Тарас Бульба".

Типологічні паралелі в поемі Т. Шевченка та повісті М. Гоголя вбачаються в їх романтичному пафосі, в прагненні вловити не букву, а "дух" історичних подій, психологію повсталого народу. Обидва письменника, не задовольняючись літописними джерелами, зверталися до українського фольклору – історичних дум і пісень. Пісні, на думку Гоголя, "це народна історія, жива, яскрава, сповнена барв, істини, розкриває все життя народу" [3, 143]. Як аксіома сприймається те, що Т. Шевченко максимально близький до народної пісні, саме такою піснею жив український народ, вона виразник багатогранності української душі та трагічності буття українців як єдиної нації. Проте на більш глибокому прочитанні текстів простежуються значні відмінності в інтерпретації синов бивства. У Гоголівському випадку проблеми вбивства як такого немає: ні моральної, ні психологічної, тому що батько вбиває сина за страшну і що найголовніше реальну провину – зраду Батьківщини. Натомість у випадку Т. Шевченка, ця проблема присутня, проблема вимушеного вбивства заради не допускання зради, якраз тої, що відбулася у гоголівському випадку – зраду Батьківщини. Сини Гонти гинуть безневинно, тільки за те, що при народженні були похрещені в католицьку віру, через що вони, ставши дорослими, потенційно можуть стати ворогами православ'я та українства. В цьому контексті чи не найголовнішою постає опозиція вини батька-Гонти і батька-Бульби. У повісті М. Гоголя немає ні каяття

героя, ні осудження його вчинку з позиції християнської, і моральної. Після здійснення самочинного покарання дітей Гонта сам усвідомлює свою вину і що на ньому лежить "гріх великий" і, що він заслуговує вже на сім світі кари Господньої.

Враховуючи кардинальні відмінності інтерпретації одного і того самого мотиву синовбивства Т. Шевченком і М. Гоголем, підходимо до висновку про абсолютний пріоритет в обох випадках гуманітарних вартостей як перед ідеологічними інтересами і власними, так і перед вартостями національними, що репрезентує абсолютну відданість етнічному ідеалові, національній душі.

Спільний мотив творчості – мотив Петербурга, а це було спричинено реаліями життя обох письменників, що у петербурзькому кліматі вони пройшли схожі шляхи. Але, потрапивши в тогочасну літературну та елітарну богему Петербурга, Т. Шевченко, на відміну від М. Гоголя, ніяким чином не асимілювався до російської літератури, яка відповідно панувала в петербурзькому кліматі. Він писав до брата Микити: "Та, будь ласкав, напиши до мене так, як я до тебе пишу, не по-московському, а по-нашому... Так нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселимисьльозами, бомені тут так стало скушно, що я всякунічтільки й бачу во сні, що тебе, Керелівку, та рідню..." [5, 129].

У сприйнятті й осягненні М. Гоголем і Т. Шевченком двох значеннєвих іпостасей Петербурга – символа чужини і символа імперії – так само простежується певна спільність і водночас суттєва відмінність. Схожість оприявнюється передовсім у відторгненні столиці на емоційному й естетичному рівнях, ключові мотиви тут – холод, моква, болото.

Детальніше слід розглянути мотив Петербург в інтерпретації Т. Шевченка та М. Гоголя. Шевченкові наснився "Сон": що він за совою "летить лугами, берегами, та нетрями, та глибокими ярами, та широкими степами, та байраками"; його супроводжувала думка – "Чи довго ще на сім світі катам панувати?"; під ним з'явився "город безкрай, чи то турецький, чи то німецький, а може, те, що й московський, церкви, та палати"; незримий пробрався у палати і побачив землячка, який запитав уже іншою мовою: "Де ти здесь узялся?", відповів, що "З України", а почув: "Так як же ты й говоришь не вмиеш по-здешнему?" [7, 265–278]. Герой Т. Шевченка летить за совою, щоб подивитись на дива в самому Петербурзі, в Російській імперії. Перед читачем через призму вражень з висоти фантастичного польоту в поемі Т. Шевченка дедалі виразніше проглядає націософська складова, означуючи чинник генетичної, історичної пам'яті, яка не дозволяє авторові сприймати "болотяне місто" навіть більше, ніж чуже, а вороже.

Гоголівський коваль Вакула ("Ніч перед Різдом") також дивиться на Петербург очима українця, але це вже абсолютно інший погляд. Якщо простакуватому Вакулі, який потрапив до "Петембурґа", у кожному панові ввижається "засідатель" або "комісар, "а може, ще й більше", і він, геть розгублений, не знає, "перед ким шапку скидати", то ліричний герой-автор комедії "Сон" ясно бачить перед собою камарилью "золотом облитих" царських холуїв, "пикатих, пузатих" лакиз; якщо переляканий, спантелечений коваль падає ницьма перед царицею, а запорожці ще й називають її "мамою", то Т. Шевченко в поемі-"комедії" згадує, що саме ця вінценосна жінка, "вторая" після "первого" розпинателя України, "остаточно доконала / Вдову-сиротину" [1, 126–125].

Таким чином, співвідношення "Т. Шевченко – М. Гоголь" – не що інше, як український феномен. Митці жили і творили в одну і ту ж складну добу, навіть в одні роки, перебували в столицях Російської імперії – Петербурзі та Москві, мали одних і тих самих знайомих і друзів серед росіян (княжна Рєпніна, Жуковський, Щепкін), знали творчість і приватне життя один одного, але утримували відстань.

На початку XXI століття Україна вийшла на шлях величезних національних потрясінь, зміни рабського мислення і державного становлення, а тому знакові постаті М. Гоголя і Т. Шевченка мають служити і філософськи, і теоретично, і політично, і художньо, і соціально провідниками у досягненні головної національної мети – незалежності нації і міцної державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Ю. "Коли забуду тебе, Єрусалиме...": Бінарна опозиція "батьківщина – чужина" в Гоголя і Шевченка // *Сучасність*. – 1998. – № 1. – С. 126–145.
2. Барабаш Ю. Чіє ми діти? (Гоголь і Шевченко) // *Слобожанщина*. – 1998. – № 7. – С. 162–164.
3. Гоголь Н.В. *Собр. соч.* : В 7 т. – Москва, 1986. – Т. 7. – С. 48–124.
4. Сєвєрстюк Є. Шевченко і Гоголь // *Літ. Україна*. – 2002. – 16 трав. (№18). – С. 2.
5. Чамата Н. Гоголю // *Смілянська В., Чамата Н. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка*. – К., 2000.
6. Шевченко Т. Повне видання творів. Т. 10. *Листи за ред. Павла Зайцева*. – 2-е вид. з доп. В. Міяковського. – Чикаго: Вид-во Миколи Денисюка, 1960. – 404 с.
7. Шевченко Т. Г. *Повне зібрання творів Тараса Шевченка*. – Т. 4. *Щоденні записки (журнал). Текст. Первісні варіанти. Коментарій*. – XI, 787 с. У щоденнику – згадки про Гоголя. У примітках – про ставлення Шевченка до Гоголя (с. 349–350).
8. Шевченко Т. Г. *Зібрання творів: У 6 т.* – К., 2003. – Т. 1: *Поезія 1837–1847*. – С. 265–278; С. 699–706.
9. Шевченко Т. Г. *Зібрання творів: У 6 т.* – К., 2003. – Т. 4: *Повісті*. – С. 11–119.
10. *Шевченківський словник*. – Том 1. – Київ, 1978. – 160–162 с.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Голянчук А.

Тарас Шевченко и Николай Гоголь: творческие параллели и отличительные черты

В статье рассматриваются в компаративном плане с позиций типологической близости (сходства, подобия) и одновременно кардинальных различий, даже разногласий, жизненных линий, творческих индивидуальностей, этических, историософских систем, религиозных позиций, социальных концепций, путей национальной самоидентификации и формирования национального сознания. Подаются соответствия тематические, сюжетные, поэтические параллели, и ряд бинарных структур, оппозиционных пар.

Ключевые слова: Т. Шевченко, Н. Гоголь, украинская национальная культура, историко-культурная идентичность, самоидентификация, национальное возрождение, творческие параллели, различия, романтическая тенденция, идейно-тематическая сходство.

Golianchuk A.

Taras Shevchenko and Mykola Gogol: creative parallels and the distinctive features

In this article figures of T. Shevchenko and M. Gogol are discussed in the comparative term from the position of typological proximity (similarity) and at the same time fundamental differences, even disagreements, life lines, creative individuals, ethical, historiosophical systems, religious items, social concepts and ways of national identity and the formation of national consciousness. Served under thematic, narrative, poetic parallels, and a number of binary structures, oppositional pairs.

Keywords: T. Shevchenko, M. Gogol, an Ukrainian national culture, historical and cultural identity, the identity, the national revival, creative parallels, differences, romantic trend, ideological and thematic similarities.

УДК 821.161.2. П. Білецький-Носенко, Т. Шевченко

**Добоні М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ПАВЛО БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО І ТАРАС ШЕВЧЕНКО: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ

У статті представлено спробу встановити зв'язки, що поєднують життя і творчість П. Білецького-Носенка та Т. Шевченка.

Ключові слова: П. Білецький-Носенко, Т. Шевченко, словник української мови, "Музикант", Прилуки.

П. Білецький-Носенко – одна з найбільш загадкових постатей українського літературного процесу першої половини ХІХ ст. Навчався у Санкт-Петербурзі, молоді літа провів у військових походах під керівництвом В. Суворова, у віці 25 років він вийшов у відставку та оселився на батьківщині – поблизу м. Прилуки тоді Полтавської губернії. Молода людина, що виросла та сформувалася в культурному центрі Російської імперії, у повсякденному житті розмовляла російською мовою, добре володіла кількома іноземними